

Մ Ա Մ Օ — Զ Ի Ն

(Զրոներէնից)

Հայ և բուրդ մանաստեղծ-երգիչներ անխտիր պատ-
մում են, թէ հին ժամանակներում՝ գարնան գեղածիծաղ
մի առաւօտ, երեք լուսաւոր հրեշտակներ կաքաւների կեր
պարանք մաած, թռչում էին երկնքի երեսով և նրանց կը-
կըւոցներից որոշ կերպով կարելի էր հասկանալ հետեւեալ
պարզ ու սրտառուջ խնդրուածքը.

Արարչագործ Տէր, հրաւիրի՛ր երկնքին,
Թե մի կաքաւ վերուստ ձօնել մեր խմբին.

Թուով ենք երեք, խաթուն Ձին էլ մեզ հետ, չորս
կը լինենք միասին:

Գահ ¹⁾ որ միասին չորս եղան,
եղան չորս կաքաւ, թռան,
Այս չորս կաքաւներ թռան,
Երկրի չորս կուռ ճախր եկան,
Մուղուր-Ձէմին քաղաքում
Մամօի բարձի մօտ իջան:

Նրանցից մէկը սողոսկելով Մամօի ծոց մտաւ և վեր-
ջինս զարմանալով հարցրեց.

— Ո՞վ ես դու, ի՞նչ արարած և ո՞ր քաղաքից.

— Ես Ձինէն եմ, Ձինէն.

Աղջիկն եմ Միր ²⁾ Սէւաթինին,

¹⁾ Երբ, ժամանակ. բրդ. — գաւ. ²⁾ Եմիր:

Մէկ ու ճար քոյր Միր Զէյտինին,
 Բնակում եմ Զգիր Բօհտանի:
 — Թէ Զգիրի բաղաբէցն ես,
 Քաղքումդ բանի՞ «մինարայ» ունես:
 — Հօրըս բաղաբումը կայ
 Միայն վեց հատ մինարայ:
 — Իսկ դու ո՞վ ես, ո՞ր բաղբից:
 — Ես Ալանի ¹⁾ եմ Մամէն,
 Ալիաշայի եմ որդին,
 Քաղաքս է Մուղուր Զէմին ²⁾:
 — Քաղաքումդ բանի՞ կան մինարէներ:
 — Մեր քաղքումը կան 366 մինարէներ:

Զինէն իրան յաղթուած համարելով՝ ասաց.

— Մամէ՛, մենք հասանք մեր սուրբ մուրատին,
 Արի՛, մենք փոխենք մատնիք մեր մատին:
 Եւ երբոր նրանք փոխեցին իրանց մատնիներ,
 Ակերի վրայ կար գրած երկուսի անունն էլ:

Գիշերը կէս էր եղել, Մամէն տեղն ու տեղը բնած
 մնաց. հրեշտակները Զինէին գողացան նրա կշաից: Երբ
 քնածաթախ աչքերը բաց արեց, — և ննջարանի չորս կողմը
 շուռ ածեց, ապշելով տեսաւ, ոչ թէ Զինէին, այլ մի ան-
 սովոր լոյս:

— Ինչի՞ցն է յառաջացել այդ շողը, — հարցրեց նա
 ինքն իրան, մոռանալով մատանիի դէպքը: Աչքով հետեւելով
 շողի ընթացքին. աջ ձեռքի ճկոյթ մատի վրայ ագուցած
 տեսաւ մի թանկագին ոսկի մատանի, ադամանդեայ ակի վրայ
 շրջանակաձև գրած.

«Ես Զինէն եմ, Զինէն.

Աղջիկն եմ Միր Աէւտինին,

Մէկ ու ճար քոյր Միր Զէյտինին,

Քաղաքս է Զգիր Բօհտանի»:

Լուսաբացին կանուխ առաւօտ Մամէն խորտակուած

1) Ալան կամ Ալեան բրդական մի աշիրաթ է բուրդա-
 տանում: 2) Այս քաղաքի աւերակների վրայ շինուած գիւղը
 Եփրատ գետի աջ ափին է, զուտ բրդաբնակ, 250 տուն բնա-
 կիչներով և այժմ անուանւում է «Էսկիֆ»:

սրտով հօր դիւանը մտաւ իւր գիշերային զգեստով: Երկու սև հաստ գանգուրները ականջների ետևից կուրծքի վրայ մինչև գոտեկապը բաշարած, անխնամ, առանց սանտարեւո. մոռացաւ մինչև անգամ երեսը լուանալ: Եթէ սև խոպուպները նրան չմանկէին, եթէ զուտ սպիտակ մետաքսէ շորերով, ձերմակ ցանցահիւս մետաքսեայ արախչիով, գիշեր ժամանակ մի անծանօթի դէմ ելնէր, կարելի էր եզրակացնել, թէ մի Վոռնափշթիկ¹⁾ է դա գերեզմաններից նոր կենդանացած իւր սպիտակ պատանքներով: Նա երբէք այդ օրը չէր կարող հետաքրքրուիլ իւր արդ ու զարդով: Մի աւելի բարձր միտք նրան կաշկանդել էր. այդ դրուծիւնով նա ներկայացաւ դիւանին կից ախոռի երկու ծառայողներին:

Երեսնելոյթի Թանձր սև ծուխը հանդարտ օդի մէջ օղակ օղակ ծառանալով՝ բարձրացել էր. Թանկագին բազմոցները աջ և ձախ երկու հանդիպակաց կողմերի փսիաթների վրայ պարզուել էին, թողնելով բաց գետնի մի լայն միջբաժին դիւանի ծառայողների համար. ծիրանեզոյն փետրաւից բարձերը կարգով շարուած էին. դիւանի կահաւորութիւնը կատարեալ էր:

Հօր ծխամորճը պատրաստել, տեղն ու տեղը դրել էր. Բօրն էլ այդ օրուայ արտասովոր նախաճաշից, ձիապանների հարուստ փայփայանքներից շատ գոհ էր երևում. հրհռում էր, առջևի ոտները փոփոխակի մսուրի պատուած դանին դմբացնելով:

— Աստուած խէր տայ. այսօր մեր տէրը շատ ախոռ, մտազբաղ է երևում. ի՞նչ կայ. — հարցնում էր ծերունի ախոռապետը միւս երիտասարդ ձիապանին. — Նա երբէք առանց այս սիրելի «մանէկի»²⁾ նժոյգը փայփայելու, համ-

¹⁾ Հայեր և քրդեր անխտիր վկայում են թէ քրդաց չարագործ մարդիկ, մանաւանդ որսորդ ննջեցեալներ ուրուականների նման կենդանանում են մարմնով, պատանքներով գալիս իրանց տանեցիներին վախեցնելու. շատ անգամ կենդանիների կերպարանքով են երևում. դրան վերջ տալու համար մի հայի ձեռքով վիզը կտրել կաման մի բահով կամ այլ երկաթէ գործիքով: ²⁾ Մանէկի, ջլֆի, սէկլաւի նժոյգների տեսակների անուններն են. առաջինն ամենաընտիրն է:

բուրելու, մի օր դիւանը չէր մտել:

— Ես էլ հէնց այդ եմ մտածում, — նկատեց երիտա-
սարդ Ասատը. — բարեւ էլ չտուեց մեզ:

Մամէն չկարողացաւ իրեն պահել, սիրտը դողդողում
էր, աչքերը մթապնում էին:

— Ծերունի Դրէ՛հ, — ասաց նա ակոռապետին, որը
ղբաղուած էր Բօրը ջրելով. — ես այսօր ինձ բիչ վատ եմ
ղգում, գնում եմ շորերս հագնելու. դուռ ու փողանը ¹⁾
խնամքով մաքրեցէք: Երբ հայրս կգայ և ինձ կը հարցնէ,
կասէք որ Մամէն թեթեւ գլխացաւ ունի, շուտով կը վե-
րադառնայ:

Մամէն դիւանից դուրս եկաւ այլ ևս չվերադառնալու
պայմանով. իւր բնազդուններն էլ այդ էին գուշակել տա-
լիս: Հէնց դորա համար էլ երբ աշխատում էր հայրենա-
կան օջախից ինչպէս մի բանտից դուրս պրծնել, ոտքերը
հակառակում էին, աչքերը լայն բաց արած ամեն առար-
կայի վրայ որոշ-որոշ նայում էր առանց մի բան հասկանալու:

Հաա մեծ դժուարութեամբ գլոր-մոլոր հազիւ կարո-
ղացաւ հասնել իւր առանձնասենեակը. հոգեկան ծանր
տենդային հիւանդութիւնն արդէն նրան անզգայ էր արել
համարեայ. յաճախ զառանցանքի մէջ կրկնում էր, Զինէ,
Զինէ... Ոսկի մատանին՝ այդ անշունչ առարկան էր միայն
որ արձագանք էր տալիս նրան՝ Զինէ, Զինէ...

Ալիաշան, այդ միակ որդու ապարադի ծերունի հայրը,
հաստ գաւաղանի վրայ յենուած՝ տնքտնքալով դիւանը մը-
տաւ. Մամէն չկար այնտեղ. տեղեկանալով Մամէին պատա-
հածը՝ փութաց մտնել նորա սենեակը. վերջինս աչքի առ-
ջև դրած սիրելի մատանին մի և նոյն խելացնոր դրութեան
մէջ էր:

— Մամէ՛, Մամէ՛, Աստուած խէր տայ, ի՞նչ է պա-
տահել որդեակ:

— Գիտէ Աստուած, հայր իմ, ծանր հիւանդ եմ, —
անակընկալ ցնցումով ասաց որդին, ճանաչելով հօր ձայնը:

— Ես բեզ մատաղ, իմ մէկիկ զաւակ, որ տեղդ է
ցաւում. այդ հիւանդութիւնն իմ վրայ գայ, որդեակ:

¹⁾ նեղ փողոց, սրահ:

— Հիւանդութիւնը Ասածուց է, հայրիկ. մտի՛ր դիւանը, չ'լինի (թէ վաղէր վուզարէք ¹⁾), աղալարներ պնտեղ գան և չո բացակայութիւնը զանազան թիւրիմացութիւնների առիթ տայ:

Հայրը որդու մատների հետ անընդհատ խաղալը նկատելով՝ հետաքրքրուեցաւ և երբ աչքը հանդիպեց մատանուն.

— Տո՛ւր, — ասաց որդուն, — տեսնեմ ի՞նչ մատանի է այդ. ի՞նչ է գրուած վրան:

Եւ խլելով որդու մատից, բարձրաձայն կարդաց.

— Ես Ձինէն եմ, Ձինէն,

Աղջիկն եմ Միր Սէւախին,

Մէկ ու ճար քոյր Միր Ջէյախին,

Քաղաքս է Ջղիր Բոհատանի:

— Հասկացայ, Մամէ, դու սրտի հիւանդութիւն ունիս և ոչ գլխացաւ. այս ըոպէիս Լօխմանից աւելի հմուտ մի բժիշկ կը ճարեմ քեզ համար, — ասաց հայրը և մատանին որդուն յանձնելով դուրս եկաւ:

Բարձրագոյն հրաման հանեց, որ իւր գլխաւոր բաղում գուսաններ, երգիչներ, փողհարներ, լարախաղացներ հաւաքուին, փողհարեն, թմբկահարեն, որքան աղջիկներ կան Մուղուր Ջէմինում ամենին այդտեղ հաւաքեն, որ Մամէն իւր նշանածին նրանց մէջ ճանաչէ:

Խեղճ Մամէ. մատանու վրայ կար գրած Ջղիրու քաղաք, իսկ ինքը ծերունի հօր չ'վշտացնելու համար պարտաւոր էր որոնել Մուղուր Ջէմինում. ո՞րտեղից որտեղ:

Կզակը կրծքի վրայ պինդ փակցրած գոլաւորի պէս աննպատակ շատ շուռ եկաւ, բայց Ձինէն շատ ու շատ հեռու էր իւր քաղաքից:

Երբ անցնում էր վաղիւրի աղջկայ առջևից առանց երեսին նայելու՝ վերջինս երգեց.

— Ո՛վ Մամէ, դու բազէի ունես սուր աչքեր

Տես, ի՞նչի համար են այս գուսաններ.

2^ես քունչնիլ ²⁾ վաղիւրների աղջիկներին

մէկիս ձեռք բռնել:

¹⁾ Նախարարներ: ²⁾ Զիջանել:

Տեղապահի աղջիկ.

— Ով Մամէ. դու յարգելի ամենիս,
Մուշտակդ էր բաշես վեր բո աչքերի,
Մէկ մի դէս նայիր գեղուհիներին
Ձեռք պարզիր. դու առ մեղնից մէկ կաշառք
Մէկն էլ բեղ համար նշան հաճելի:

Մամէ.

— Ալանացս ազգում թէ կան գեղանիներ,
Հեռո՛ւ ինձնիցը տանեն նրանց մեծ գետեր.
Նա, որին անթարթ որոնում են իմ աչքեր,
Ծիրանի են շորեր:

Աղջիկն է Միր Սեւտինին,
Մէկ ու ճար բոյր Միր Զէյտինին.
Բնակում է Ջղիր Բոհտանի.
Անճուն էք հարցնում. — Խաթուն Զին:

Չիպականին.

— Դուրս բաշեցէք իմ հաւատարիմ ընկեր նժոյգը՝ Բօր.
Գոհար ծոպերով ոսկեծեծ թամբը հագցրէք իրան շոր.
Ջղիրն եմ գնում ես, ո՛հ. ճամբայ անդարձ, հեռաւոր:

Ալիաշան.

— Եղուկ ինձ ծերիս, վա՛յ ինձ չուառիս.
Հարցրի թափառաշրջիկներից,
Հարցրի տարիքաւոր ծերերից,
Բայց Ջղրի անուն ոչ որ չ'տուեց:
Ալանի Մամէն երբոր Բօրը դուրս հանեց,
Ոտքն ասպանդակում «Մարգարէ» ձայնեց,
Աշխոյժ երիվար շղթայուած ոտքերով ոնց արծիւ
Թռա՛ւ անցկացրեց նրան պատնէշի վրայից:

Բօր.

— Իսկի չես հարցնի Մամէ՛, երե՞ք է թէ չորս օր.
Ինչ կապանք ունի ոտքին բո սիրուն Բօր.
Կապանքները ¹⁾ խրուել են հասել մինչ ոսկոր,
Ընկերդ՝ անբում է ինչպէս մարդ վիրաւոր:
Թռաւ ցածր իջաւ ուշիմ նժոյգից,

¹⁾ Ձիւռ ոտքերի անուրը կամ շղթան, որը Մամօն սիրուց բորբոքուած մոռացել էր բակել:

Քաշեց «Զիլֆիխար» Մամէն պատենից,
Երկաթ շղթայի հաստ, հաստ օղակներ
Հարուածից փըշընց հենց մի անգամից:

Բօր. — Անհոգ կաց Մամէ', իմ մասին անհոգ,
Վերբերիս կապիր մէկ մէկ թաշկինակ,
Թամբն ինձնից վեր ա՛ռ, շփիր իմ թւերս մինչև իմ գաւակ:

Մամէն. — Անհատնում ճամբորդութիւնից ձանձրացած՝ ասաց.

Քանդիր ով Աստուած արա բըրիշակ,
Այս ամուլ անապատ անմարդաբնակ,
Ուր չկայ հովիւ, նախորդ և մշակ...
Օտար պանդուխտ եմ ես ու մոլորուած,
Զգիտեմ Զգիր-Բօհաան ինչ մէկ դարի տակ:
Երբոր սրարշաւ վազցրեց դարագլխին Բօր,
Լսեց չէ երգում այլ ոռնում է մի բանուր:
— Մշակ. կերդուես ինձ կենդանին Աստուած,
Որ ես բեղ ուղղեմ ճշմարիտ մի հարց,
Օտար եմ պանդուխտ կորցրել եմ ճամբաս,
Զգիր ո՞ր կողմն է, ասա բացարձակ:

Մշակ. — Երդվում եմ յանուն Աստուած կենդանի
Այս իսկ է լուծք ¹⁾ Զգիր-Բօհաանի:
Մամօն բաշխեց նրան բուռ մի կլորակ ոսկի,

Բօր. — Աղբիկ մի կայ մօա աղբուրին,
Մի ողջուններ այն գեղեցկին:
Մամէն գնաց մօա աղբուրին,
«Ողջոյն» ասաց այն գեղեցկին:

Աղջիկ — Եւ բեղ ողջոյն, վեր աչքերիս,
Գաս դու Մամէ, իմ ցանկալիս:

Մամէն մեծ զարմանքով լսելով աղջկանից իւր անունը,
և նրա անունը հարցրեց փոխադարձաբար: Երբ վերջինս
«Զինէ» անունն արտասանեց, երիտասարդական տաք արիւ-
նը ըոպէական ցնցումով եւ եկաւ իւր սրտում, աչքերը
մթագնեցին, սիրոյ սաստիկ բաբախումից յառաջացած անա-
կընկալ յեղափոխութիւնը այնքան յուզեց նրան, այնքան
կորցրեց նրա սառնասրտութիւնը, որ միջոց չունեցաւ երա-
զում տեսած նաղելի արարածի և սրա մէջ համեմատու-

¹⁾ Զուգ:

Թիւն դնել, չ'մտածեց սիրոյ միակ գրաւականի ադամանդեայ մատանիին մտիկ տալու:

Նա արդէն պատրաստ էր միանգամից թռչել ինչպէս մի թիթեռնիկ և այդ նազելի օրիորդին գրկախառնելու— որը նրա կարծիքով Միր Սէւտինի դուստր Ջինէն էր— եթէ ուշիմ բանիմաց ծովային կենդանին՝ «Մանքի» նժոյգների ծաղիկ Բօրը՝ նրան չզգուշացներ. այսպէս:

Ի՞նչ կ'անես, տնաքանդ, խորհր մինչ յատակ,

Այդ Ջին՝ աղջիկն է Բաքօին անարգ.

Շտապենք մենք հասնել Զգիւրի քաղաք,

Զգիւրն եմ ասում հասկացիր շիտակ,

Արև որ թեքուի մտնի սարատակ,

Եղբայրն եղբօր կըմոռնայ, էշն իւր աւանակ:

Հիասթափուելով Մամէն աշխատեց ուղղել իւր մեծ սխալը, բայց շատ ուշ, եղածն եղած էր. յարուցանելով կասկած իւր Մամէ լինելու մասին, և յետոյ մերժելով այդ օրիորդի ձեռքը անյաջող ճամբորդութեան առաջին աստիճանին վրայ ոտք դրեց, արկածալից կեանքին սև կծիկ բռնեց իւր ձեռքում: Անարգ Բաքօի աղջիկը վշտացած իւր այդ օրուայ անյաջող փորձից, կուժը թևից կախ արած նրանցից յառաջեց, արտասուախառն աչքերով տուն մտաւ և պատահած դէպքը մանրամասն պատմեց իւր հօրը:

Սա շտապով վազեց ճամբորդի առաջը կտրելու. ծանր երդում անելով նախնեաց գլխով, որ եթէ վերջինս չ'զիջանի իւր տանը պատսպարուելու, պէտք է սև օձի պէս թոյնը բերանուժ նրա ետևից ման գայ և թոյլ չ'տայ նրան իւր մուրատին հասնելու— Այդ դիտաւորութիւնով չար ճամբու վրայ կանգնեց:

Երբ ճանապարհորդը ինչպէս հեռաւոր աշխարհից եկող մարդ սրան ողջունելով հիւրանոցի մասին հարցումներ առաւ՝ նրանից հետևեալ պատասխան ընդունեց.

— Եթէ շատ բանգէտ իմաստուն, հնարագէտ մարդ կը փնտռէ՝ ուղիղ գնացէք Բաքըրի տուն:

Եթէ պատուով մեծ, բարձով մեծ, բաջ, պատկառելի անձնաւորութիւն էք որոնում. կը տեսնէք հանդիպակաց բարձր բերդ ու ամրոց, — այնտեղ է ապրում Միր Սէւտինի որդի Միր Զէյաինը, կարող էք նրա մօտ իջևանել:

Իսկ եթէ ձեզ հարկաւոր է մի այնպիսի մարդ, որը միանգամայն անկեղծ բարեկամ, եղբայր, անձնուէր հիւրասէր լինի, հարցրէք Միրի հօր եղբօր որդի խարա Թաժտինի տունը:

Ո՞ւմ հարկաւոր չէր մի այդպիսի բարեկամ, որ Մամէին հարկաւոր չ'լինէր, ուստի և սա ընտրեց վերջինս: —

Ջերմ շնորհակալութիւն յայտնելով այդ բարեացակամ ուղեցոյցին, դիմեց դէպի Թաժտինի քօջքը: Եթէ մէկը միւսի ետեւից վխտացող ջորիների ու էշերի կարաւաններից լըսուող աղմկալի ձայները և նրանց վղերից կախուած բաղմաթիւ մանր և խոշոր զանգակների զընգզընգոցները չըխլացնէին մեր ճամբորդին՝ նա կ'սէր Բաքոյի հետեւեալ սպառնալիքները:

— Դու չես բռնջնիլ իմ տանս հիւրասիրուելու հա՛, գնա, եթէ ես թոյլ տամ, որ դու հասնես քո մուրատին՝ թող հայրերի ոսկորները գերեզմաններից իրանց գլուխները բարձրացնեն, ինձ դատապարտող լինին, թող երկինքն ու գետին ինձ վրայ փուլ գան:

Այդպէս էր մրթմրթում աչքերը յառած ձիաւորի ետեւից խորտակուած սնտաի յոյսերով Բաքօն: Հիւրասէր Թաժտին ձիու ոտքերի դըմբղըմբոցները լսելով՝ առաջ եկաւ քօջքի դռնից և պատկառելի հիւրի թեւը մտաւ և առաջնորդեց նրան հիւրերին յատկացրած մեծ Դիւանը:

Ինչպէս նախածանօթ սրտակից բարեկամներ, երկուսը միասին խօսեցան ագահ-ագահ, երեք օր, երեք գիշեր, մուռանալով մինչև անգամ մի նախաճաշ անել:

Փէրի խնոմը զայրանալով մտաւ Դիւանը:

— Տնաբանդ, ասաց իւր մարդուն. — այսօր երեք օր ու գիշեր է, որ ես ճաշը պատրաստում եմ ու թափում, ուզում ես մեր արքայապատիւ հիւրին սովամահ հանել:

— Անիկ — պատասխանեց Թաժտին, առանց պարտ ու պատշաճ յարգական անուն մը տալու նրան, գիտէ տէր, կարծում եմ դեռ այն ժամ այն րոպէն է՝ երբ մեր հիւրը ինձ մօտ իջաւ:

Նրանք ճաշի սեղանից դեռ նոր էին բաշուել, դեռ սև լեղի սուրճի գաւաթները ճընկճընկում էին: Միր Զէյտինի հրաւիրակները եկան Թաժտինի և իւր յարգելի հիւ-

րի ետեւից, այդ նորեկները ստոր դասակարգի մարդիկ էին. գոռոզ Միրը դրանով ուզում էր իւր ներգործող գերի մասին կանխապէս բացադուլթիւն տալ օտարականին: Այդ դիւրազգաց, զգոն Թաժտինի նկատողութիւնից չէր կարող սպրդել, Միրի այդ լուելեայն ստորացնող ակնարկներին չէր կարող հանդուրժել և իւր ու հիւրի պատիւը միանգամայն արատաւորուած չ'համարել:

Թէև Փէրի խանումը եղած դէպքի մասին ամենից շատ վշտացողներից էր, և իւր անբաւականութիւնը շուտով էր յայտնել իրանից փոքր՝ եղբօր Միր Զէյտինին, այնուամենայնիւ Թաժտին այդ էլ բաւական չհամարելով նախ քան հիւրին թոյլ տալու գնալ Միրի ապարանք՝ ինքը յառաջից: Աջ ձեռքով սպիտակ փղոսկրեայ խանջարը բռնած, երեսներին գոյնը սրտի սաստիկ զայրութից դեղին մանածի էր փոխուել: Ներքին շուրթը ատամներով շարունակ կրծոտելով, ներս մտաւ առանց պարտ ու պատշաճ յարգական ողջոյն տալու Միրին:

— Ով իմ Միր, մեր հիւրը այն կարգի մարդկանցից չէ, որոնց աննշան ծառաներով կարելի է հրաւիրել. կարող եմ հաւասար լինել, թէ երբ նա ձեզ մօտ մտնէ՝ դուք կը պարտաւորիք խոնարհաբար ոտքի կանգնել, ասաց Թաժտին: Միրը ցնցուեցաւ:

— Զէ, չէ Թաժտին, շատ էք սխալվում, Թըլֆու Մատէքի քեռին Ալի Շարի Միրի առջև տեղից չէ շարժուել, ինչպէս թոյլ էք տալիս ձեզ կարծելու, որ ձեր Միրը այնքան յիմար, այնքան տղայամիտ է, որ այդ անծանօթ օտարականի, այդ շորէ-խրձկի առջև ոտքի կը կանգնի:

Միրի այս վերջին վիրաւորական ակնարկութիւնն աւելի անտանկի էր: — Եթէ Փերիի նախազգուշացնող միջոցները չ'լինէին, եթէ վերջինս նախապարտաւորուած չ'լինէր վերջապէս ակամայ տեղի տալու, Թաժտինի այդ օրուայ արտասանած բառերը այնքան կծու և վիրաւորական էին, որ արիւնով միայն կարելի էր վերջ տալ այդ վէճին: Բայց Միրը աւելի մեծ թշնամիների հետ գործ ունէր: Ալի Շարի Միր... այդ էր իւր ամենօրեայ մտածութեան առարկան: Հէնց դրա համար էլ չէր կարող Թաժտինի պէս մի կորիւն — ինչպէս սովորաբար գործ էր ածում — ձեռքից բաց թողնել:

—Հա՛, հա՛, Թաժտին ասաց Միրը.—Թող բո խօսքը լինի. ես այն պղտիկ լակոտների (քեռորդիներ) սիրուն սիրում եմ քեզ իմ եղբոր պէս. ձեր հայրը Միր Շէմտինը, իմ հօր մեծ եղբայրն էր, թէև սա Արաքների դէմ տարած մէկ քանի յաղթութիւններով Միրութիւնը նրանից առել էր, բայց դարձեալ յարգում էր եղբորը, նրա առջև ոտքի էր կանգնում. հէնց դորա համար էլ պատուաւոր կերպով ձեր հիւրին այստեղ կը հրաւիրեմ. իսկ ինչ կը վերաբերի այն գովեստներին, որ դուք շուշլում եք այդ անծանօթին, ես ինձ դարձեալ թոյլ չեմ տալիս ոչ թէ ձեզ չ'հաւատալու, այլ նրա առջև ոտքի կանգնելու:

Երկու եղբոր որդիներ դեռ ծանր պարտաճանաչութեան բարակ խնդիրների մէջ էին խորասուզուել, երբ Միրի թոյլ-տուութեամբ հրաւիրակների առաջնորդութեամբ Մամէն ներս մտաւ և ողջունեց բազմականներին:

Միրի աչքը հիւրի պատկառելի, բարեձև, պահլաւան հաւակին, նրա հմայող աչքերին որ պատահեց՝ երեխայի նման սկամայ վեր թռաւ:

Թաժտին ծանօթ էր սրա կամակոր, հաստակող, խօսքապաշտ բնաւորութեան, ծոցից թաշկինակը հանելով թագուն նրա տակը պարզեց, հիւրի ներկայութեամբ նրան չըկոտրելու համար:

Դա մի հաստատուն փաստ էր Միրի ցոյց տուած խոնարհութեան, դրանից աւելին արիւնհեղութեան ասպարէզ կը բանար երկու արիւնակիցների միջև. Հացի և երկար խօսակցութեան միւսնոյն դէպքը, որպէս էր Թաժտինի դիւանում, տեղի ունեցաւ և այստեղ:

Հետաքրքիր ամբոխը խռնուած էր Միրի դիւանի շուրջը: Թաժտինը նկատեց:

—Ո՛վ իմ Միր, ժողովուրդը ոտքի տակ գնաց. հրաման արա՛, որ մեր քօշքի տանիքի վրայ գորգեր, սփռոցներ պարզեն, յարգելի հիւրը այնտեղ պէտք է բարձրանայ իրան ցոյց տալու հետաքրքիր ամբոխին:

Ամեն բան պատրաստ էր. հասարակութիւնը ուրախ տրամադրութեամբ նրան դիմաւորեց իւր «գանկ-բէժ» երգիչներով:

Ձինը՝ որին երազում միւսնոյն դէպքն էր պատահել,

ինչ որ Մամէին, սրա մատանին իւր մատին ունէր, պատկերը ծանօթ էր իրան, սրա սիրոյ կրակով տապկուելով օրէցօր հալուամշ էր լինում, հետաքրքրուեց գէթ մի անգամ հեռուից նորեկի պատկերը տեսնել:

— Գնամ, տեսնեմ, կարելի է թէ իմ տեսած երիտասարդը լինի, ամբօխի բերնիցը ջուր է վազում նրա գեղեցկութեան վրայ հիացած, «հայտէ», մի փորձ էլ ես անեմ — ասում էր իւր աղախինների ամենից մտերմին:

Շատ մօտից տեսնելու համար մի տռիթ էր հարկաւոր, և այդ հեռու չէր, մոտատատուր աղբիւրը Թաժտինի քօշքի առջև էր:

Քառասուն աղախինների շալակը դրած հօր տան պըղնձեղէն ամանները, այդ աղբիւրի վրայ լուանալու պատուակով մօտեցաւ, տեսաւ և ճանաչեց, նա էր:

— Ես ձեզ չէի՞ ասել, նազէ, որ այս մատանին երազով ստացել եմ Արիաշայի որդի Մամէից. չէի՞ ասել նաև որ սիրում եմ այդ երիտասարդին: Յիշում էք թէ որքան աղմուկ ու շփոթ բարձրացաւ, քանի՞ քանի՞ բալդական կըտորի՞՞նք հեղձամահ եղան իմ եղբօր ձեռքով, որոնց վրայ կասկածում էին, թէ ինձ հետ վատ յարաբերութիւն ունին: Քանի՞ պահաւաններ կեղծ մատանիներ շինելով ուղում էին տիրանալ իմ սրտին: Եւ երբ իրանց ձեռնարկութիւնների մէջ յուսախաբ էին լինում, քանի՞սներն իրանց սրերով մեռնում էին: Այդ ամենը որի՞ երեսից — այն քսու, կամակոր հօր քսու օրիորդի՞ Ջինէի երեսից, որը, ո՞վ գիտէ, ինչ չարաճճի հնարքներով ձեզանից մէկից հասկացել էր մատանիի գաղտնիքը, հասկացրել էր իւր հօրը, որը և հասցրել էր իմ եղբօր ականջին: Ահա նոյն ինքն. Մամօն է Թաժտինի տանիքի վրայ կանգնած. ես նրան ճանաչեցի, պէտք է մի խաղով իմ ներկայութիւնս յայտնեմ նրան:

Աղախիններ. — Ջինէ, ի՞նչ կանես, տնաչէն, չես տեսնում երկու տագրիւրիդ, քո նշանած Աֆան էլ նրանց կշտին կանգնած, ամօթ է:

— Ձէ, իմ սիրելի նաժիշտներ, դուք սխալուում էք, մի՞թէ ձեր կրծքի տակ դուք սիրտ չ'ունիք. այդ զգայուն սիրտը աչք չունի որ ամաչէ, երես չունի որ խպնի, ունի

ընտառուր ճարտար լեզու և այդ լեզուն է, որ իմ մէջ թըր-
թռում է. թողէք ուրեմն որ երգեմ.

— Հարէշար են կանգնել մէկ քօջքի տանքին.

Աֆան, ճական մէկն էլ է Միր Թաժտին.

Երեք հարազատ եղբայր անմեկին:

Դուռն մատաղ կանեմ նրա ոտի տակին

Սրտի սիրական Մամօ-Ալանին:—

Մամէն տեսնելով Ջինէին. —

Եկաւ մի հարուստ մեծ վաճառական,

Գնում առաջը կտրեմ և կաշառք առնեմ կամ
գրաւական —

Աֆան վշտանալով Մամէից.

Եղբայր, տեսածդ չէ այն վաճառական,

Որից՝ մեզնից մէկնումէկը վստահ

Պահանջել մի կաշառք կամ գրաւական.

Դա՛ Ջղիւրի Միրի բոլորն է գեղուհի

Մամէն. Տեսայ ես անցաւ աղջիկ զուարթագէմ

այդ իմ Ջինէն էր.

Սաթեսյ գլանիկ ծածկել են շատ սեղմ

Մեղրածօր շրթներ.

Եկէ՛ք կսկիծներս, խամրել իմ արև

Թափել իմ աչքեր:

Թաժտին. —

Բաւէ եղբայրներ, մեր յարկի վրայ անէք հարայ հրոց.

Երգուում եմ երկնային զուարթութեան տիրոջ անունով.

Մամօ-Ջինին միայն տեսայ ես հա գերի կաշկանդուած

սիրոյ ցանցերից:

Մամէի և Աֆանի միջև ծագած բանակռիւր Ջինէի մա-
սին ծանր կերպարանք կըստանար, եթէ Թաժտինի յետագայ
խելացի, խաղաղասէր առաջարկութիւնը նրան վերջ չ'տար:

Եղբայր Մամէ, յարգելով հիւրասիրութեան հնաւանդ
սրբազան սովորութիւններն, ընդունել եմ բեզ մոր յարկի
տակ, ինչպէս երեքիս մեծ եղբայր. Դու և Աֆան չ'պէտքէ
միմեանց վշտացնէք. կսյ աւելի դիւրին մի միջոց, այդ այն
է, որ մենք այս տեղից հանդիսատես կը լինենք, դու միայ-
նակ գնա՛ աղբիւրի մօտ, եթէ Ջինէից մի նշան բերե-
ցիր, արդէն նա բոնը կը լինի և վէճն ինքնիրան կը դա-

դարի. հակառակ պարագայում, էլի մեր հիւր, էլի մեր եղբայր:
Մամէն. — Դէհ, եղբայրներ, դուրս բաշեցէք աշխոյժ

նժդգը Բօր,

Գոհար ծոպերով ոսկեծեծ թամբը հագցրէք իրան շոր,
Աղբիւր կը գնամ ես, ո՛հ, ճամբայ մօտիկ բաղդաւոր. —

Մամէն դնաց մօտ աղբիւրին,

«Ողջոյն» ասաց այդ գեղեցկին,

Զին. — Եւ քեզ ողջոյն վեր աչքերիս

Գաս դու, Մամէդ իմ ընտրելիս:

Մամէն. — Շարէշար են կանգնել երեք եղբայրներ,

Երեքի հայրն է խօջա Շէմսին Միր,

Ուզում են տեսնել քեզնից մի կաշառք և կամ

նշաններ:

Զինէն Մամօի դէմ համարձակուեց

Ռազ վռազ բօֆին գլխից ցածր բերեց

Ոսկու շարքերից ոսկի մ'իւր ձեռքով

նրան ընծայեց:

Կրկին ձեռք տարաւ իւր ոսկու շարքին,

նրանից մի ոսկի խլեց թանկագին,

Պինդ սեղմեց Ալան Մամէի ձեռքին,

Ասաց քեզ մատաղ, այս մէկն ա՛ռ կաշառք

կամ գրաւական,

Մէկ այլն էլ ինձնից բեզ սիրոյ նշան.

Թէ չ'հաւատան:

Թաժտին ու եղբայրներ Աֆան, Ճական,

Ասա՛, այս մէկն է Բօհամանայ Զզիրի

Հարկը եօթը տարուան:

Մամէն ջուխտ ոսկին մամներում սեղմեց,

Վազէվազ եկաւ նրանց առջև դրեց:

Ասաց չէ՞ք հաւտալ սրանցից մեծը

Հարկն է եօթ տարուան Զզիրի քաղքին,

Այդ՝ Զին ինձ ասեց:

Մամէի և Աֆանի ծանր վէճը հեշտութիւնով վերջացաւ
ի նպաստ առաջինի: Նրանք սիրով հաշտուեցան, որին իբրեւ ան-
կեղծ գրաւական ընդունուեցաւ Մամէի սոյն առաջագրութիւնը:
«Պապենական սրբազան սովորութիւնը յարգելու հա-
մար արիւնոտենք մեր ճկուտ մատերը և փոխադարձաբար

խմենք միմեանց արիւնից, որ հաւատանք թէ այսուհետեւ
չորս եղբայրներ ենք»:

Թաժախն ասաց չորս եղբայրներ ենք,
երեքս սպիտակ նժդյգներ ունինք,
Պէտք է ման գանք աշխարհ ծխով ու մխով
Մամօին, Ջինին մուրատի հասցնենք:—
Աֆռն ասաց. — չորս եղբայրներ ենք,
երեքս էլ շիկամորթ նժդյգներ ունենք.
Պէտք է ման գանք շատ տեղ սրով ու հրով
Մամօին իրան գեղանուէն յանձնենք:—
Ճական ասաց. — չորս եղբայրներ ենք.
երեքս թխամորթ նժդյգներ ունենք.
Հարբած մարդու պէս աշխարհներ շուռ գանք
Մինչև գեղանի Ջինին՝ Մամօին տանք:

Բաքօի խորհրդով հետևեալ օրը Միր Զէյաին հրա-
ման հանեց բարձր ազնուականներին, որ պատրաստուին իւր
և Մամօյի հետ որսի գնալու. Ջին ինչևիցէ կերպով վերա-
հասու լինելով Բաքօի խորհրդաւանանքին, կանխապէս լուր էր
ղրկել Մամօին, խորհուրդ տալով, որ սա իրան հիւանդ
ձեւացնելով որսորդութիւնից ետ կենայ. — Այդպէս էլ եղաւ:
Խորա Թաժախին հասկանալի էր այդ միտքը:

Միրին Մամօյի դէմ չ'զայրացնելու համար ինքը հե-
ծաւ իւր ձեռնեղբոր ձին և ընկերացաւ որսկանների կազմ ու
պատրաստ խմբին, որ քաղաքից դուրս էր եկել:

Բաքօի «դարտը» Մամէն էր. երբ սրա բացակայութիւնը
տեսաւ, իսկոյն նրա մէջ ծնաւ մի չար միտք... Թաքուն
խանջարով ձիու մէջկապը կտրեց, որով և առիթ գտաւ
յետ ֆալ լրտեսելու երկու սիրելիներին, որոնք ձիաւորների
մեկնելուց անմիջապէս յետոյ երկու սպիտակ կանացի ամառ-
նային շորերով զգեստաւորուած մտան ցանկապատ այգին:

Նրան էլ այդ էր հարկաւոր: Որսկանների ետևից սը-
ընթաց հասաւ, առաջարկելով Միրին աւելի մերձաւոր որ-
սատեղի, այն է ցանկապատ այգում տեսած պծեհամների մի
զոյգ ուլեր: Միրը հաւատաց Բաքօի առաջարկութեան, կամ
եթէ չհաւատաց էլ, հասկացաւ նրա չար դիտաւորութիւնը,
ուստի և խմբով վերադարձաւ:

Աշնան պայծառ անամբ երկնքի տակ, հազարաւոր բա-

րիքներով օժտուած անմահական բուրաստանի, այն է ցան-
կապատ այգիի մէջ երկու ուխտեալ դաշնակիցներ երկար
ժամանակ սիրոյ հրով տոգորուած էին. նրանց պասքած
չրթունքների միաւորութեան և գրկախառնութեան ժամա-
նակ, այդ հմայիչ ու մոգական տպաւորութեան տակ,— ուր
լուում է մահկանացուի լեզուն, լուռ են ծառերի խըշշոց,
սոսափուններ. բնութիւնն համակ հմայուած է այդ քաղցր և
անըացատրելի տեսարանով, — խօսում էր միայն սիրտը. ամեն
բան հասկանում և հասկացնում:

Ուշիմ և անձնազոհ Թաթին, որ այդ քսու, անարդ
Բաքօի քայլերին հետևելով՝ լաւ էր հասկացել նրա բան-
սարկու դիտաւորութիւնը, սլոժմ էլ վերահասու լինելով
նրա խորդաւանանքին, աչքով նշան արաւ իւր հաւատարիմ
խորհրդապահ Միր Զէյտինի չառւշ Բատինին, որ ձիարշաւի
պատրուակով արշաւեց դէպի այգին:

Հասաւ շտապով քաջ չառւշ Բատին,
Մամէն թեքուել էր Զինէի սրտին,
Ասաց, աօ մարդ, տնաւեր, տնաքանդ,
Ձեռ տեսնում, ահա որսկանների գունդ:

Մամէն.

Բատին, դաղտնապահ բժիշկ հրեշտակ,
Զինէի և իմ մեղք դիր քո ոտիդ տակ:

Բատին.

Շտապիր հերիք զրուցես երկար,
Մինչև Միր չխրէ մէջքիս չորս խանջար,
Երբէք չեմ ասիլ նրան ես արդար:—
Երբոր Զինը հօր չառւշին ճանաչեց,
Ճչաց թռաւ ցանկապատից, չաղատուեց,
Վազեց և Մամէի մուշտակով փաթաթուեց:
Երբոր Միրը այգին մտնել շտապեց
«Ալանի քաջ Մամէին բարև» ասեց
Սա երբէք Միրի առջև չկանգնեց:
Բաքօն ասաց ո՛վ Մամէ,
Ո՞վ էր տեսել, երբ ներս մտնէր մարդու տէր,
Ծառային բարև տար և բարև էլ ընդունէր.
Այլ հաստակող ինքնահաւան ծառայ մարդ,
Իսկի տեղից չշարժուէր:

Մամէն.

Կերդնում քո գլուխ ով Բաբը.

Շատ հիւանդ եմ, ցաւեր ունիմ և վշտեր.

Պանաուխտ մարդ եմ, գլոր-մոլոր հաղիւ հաղ

Գտայ այս տեղեր:

Հաւատա՛ ինձ, դժ չունէի, որ կանգնէի ոտերիս.

Միտի բարեւ ընդունում եմ վեր գլխիս ու աչքերիս:

Բաբըր.

Մամէ, Մամէ, ես չեմ խաբւում գիտէ Տէր,

Այն՝ որի հետ դու կապել ես անբակ սէր.

Սև արագ մի է, ճակտին ունի տգեղ ծիներ ու խալեր,

եւ աչքովս եմ տեսել տասը շալակ կանգրի տերեւներ

Շալակելով Ջզիր Բոհտանայ սարերից ցած է իջել:

Մամէն.

Կերդնում քո գլուխ, այդ էլ չեղաւ, ով Բաբըր,

Այն՝ որի հետ ես ուխտել եմ անբակ սէր,

Նուրբ և գվաղ ¹⁾ թշեր ունի.

Նրա տունն է բերդ ու ամրոց այս վերին,

Թէ չես հաւատալ ես բեզ կասեմ իւր անունն է խա-

թուն Ջին:

Միր Ջէյտին.

Բռնեցէք, կապեցէք, այդ վատարանց մարդուն,

Տարէք ձգեցէք զնդան սառնատուն:

Թաժտին ասաց՝ ով իմ Միր,

Բաբըրը շուն է, խռովարար և կռուասէր,

Բանսարկու է և երեսպաշտ, պոչով ունի նա ստեր:

Մեր եղբայրը շատ հիւանդ է, գիտակցութիւնը կորցրել,

Նա՝ որի հետ Մամէն կապել է աննենգ սէր,

Այս անարգ մարդու աղջիկն է, Բաբո-Աւանին,

Ամեն օր էլ այս կողմիցն է անցկենում և իւր անու-

նըն էլ է Ջին:

Բաբըրը ասաց ով իմ Միր.

Թաժտին կանչում է ինձ մարդ անարգ կամ Բաբո աւան ²⁾,

¹⁾ կարմիր ²⁾ Աւան բառի նշանակութիւնը չ'կրցանք հասկնալ, երևի անարգ, որովհետև շատ երգիչներ գործի են ածում ճնալէթի որ անարգ է նշանակում:

Շան պէս կռուարար, ստախօս, — դաւաճան,
Դէ դու նայիր տես թէ ահա այն ինչ բան
Է փաթաթել կանաչ մուշտակով Մամէ-Ալան:

Թափտին.

Ինչ որ Մամէն կանաչ մուշտակում է ծրարել,
Իւր ոսկեհոն ասպաղէն զարդն է և ծոպեր:
Որոնք նա միշտ իւր հետը ման է ածել: —
Ծփաց սև Թափտին ընտիր տղամարդ,
Մէկ ձեռքում բաժակ միստում է և գաւաթ,
Ասաց, ա՛խ եղբայր, քօռնան իմ աչքեր,
Ի՛նչ դառը վիճակի ես դու մատնուել,
Երբ որ ջուխտակ ու սև սև խոպոպներ
Դուրս էին պրծել մուշտակի տակից
Ձոյգ մի Շամ¹⁾ ոսկի ամեն մի հիւսքից,
Կանչեց, աօ Աֆան, քօռնան քօ աչքեր,
Հիւանդ Մամէն, ուշքն է կորցրել,
Տեղ պատրաստեցէք, շարեցէք բարձեր,
Հտապով ընթացէք, բռնէք իւր թւեր,
Պէտք է տուն գնամ, պարզեմ տեղ բարձեր:
— Բորբորուած գլխով ուժգին նա վազեց,
Ռազ վառզ դէպի ներքնատուն դիմեց:
— Խաթուն Փէրին երբ նրան տեսաւ գոչեց,
Ասաց. — Փէրին բեզ մատաղ առիւծ անվահեր,
Ինձ հետ ի՛նչ ունես, ի՛նչ է պատահել:
— Ժամ է շարժուելու, խաթուն շտապիր,
Թըլֆ ու Մատէրին²⁾ ու չորս հատ նժոյգ միայն ա-
զատիր,
Կրակ պէտք է տամ քօջրս ու ապրանքս և բոլոր տներ,
Եղբայր Մամէն բուրիկ Ջինէն
Խիստ ծանր տագնապի մէջ են:

Փէրին.

Այդպէս լինի, իմ առիւծ, հազար հեղ այդպէս,
Անձնազոհութիւնդ կը դնեմ գլխիս.
Եթէ ոսկեփայլ Թըլֆ ու Մատէրին,

¹⁾ Դամասկոսի: ²⁾ Երեխաների անուններ:

Ձորս հատ սպիտակ նժդդ էլ միասին այրես ¹⁾

Ապագայում բարի անուն կը կանգնես:

Ձառուշ Բատին, որ պահապան հրեշտակի նման Մամօի-
Ջինի անարի վերև կանգնած հսկում էր, աջ ձեռքով պինդ
սեղմած հնդիկ սրի երենոսեայ երախակալը և մտքում դը-
րած լինելով փողոտել նրան՝ ով առաջին անգամ կը յան-
դգնէր ձեռք երկարել հէգ Մամօի մուշտակին, երբ տեսաւ
անձնազոհ Թաժտինի քօշքից բարձրացող բոցերի տատան-
ւող ալիքները կապոյտ մթնոլորդի մէջ ինչպէս կատաղի վի-
շապ, աղաղակեց բարձրաձայն.

— Մնկան ծառի փայտն է փայտ սևազոյն,
Իւր բոցերի ցոլքեր գորշ երկնքի կայծերի հետ են մրցում:
Այրում են չորս հատ ընտիր նժդդներ,
Ոսկեփայլ Թըլֆ ու Մատէք գեղանի Միր Զէյտինի
բեռորդիներ:

Մնկան ծառի փայտն է փայտ կարմրագոյն,
Բոցերի ցոլքեր բարձր երկնքի կայծերի հետ են մրցում.
Այրում են, այրում ոսկեփայլ Թըլֆ ու Մատէք,
Զօրեղ Միր Զէյտինի բեռորդիներ ջուխտակ:—
Ամբոխը ցրուեցաւ վազեց դէպի կրակ,
Մամօ-Ջին այգում մնացին միայնակ,

Մամօն.

Դու էլ իմ սրտի բուրաստան Զինէ,
Բաքօն իւր ջանից թող խէր չ'տեսնէ:
Վաղիր շտապով մտնել ապարանք,
Ես էլ կը փութամ դէպ անշէջ կրակ:
Գնաց նա ուղիղ դէպ հրդեհ, կրակ,
Ասաց.— կրակ, մեր մէջ Աստուծոյ «Շարեաթ»,
Ի՞նչ ես պահանջում իմ ցաւած սրտից.—
Իրան վերևից կրակի մէջ ձգեց,
Բոցն իսկոյն և եթ տեղն ու տեղ մարեց:
Մամէն երկու մատղաշ գրկանոցների օրօրոցներ, Աֆան

¹⁾ Քրդերի մէջ անձնազոհութեան մի օրինակ է, որ
հիւրի անարգանքը ծածկելու համար՝ ինքը իւր բնակարա-
նը և մինչև անգամ իւր զաւակները կրակի է մատնում:

ձականն էլ չորս սպիտակ նոժոգները անարատ պրծուցին։ Անձնուէր Խարա Թաժտին իւր կուրծքը դարձրել էր իւր ձեռնեղբոր համար ամուր պարիսպ, աւան Բաքօի թունաւոր նետերը նրա վրայ չէին կարող աղգել, բայց սա էլ շուտով յուսահատողներից չ'էր. շատ մտածեց, շատ չափեց ու ձևեց, գտաւ մի հնարք։ Մի օր տուն մտնելիս, տեսաւ իւր աղջիկ Ջինէին աղիողորմ արտասուքների մէջ թրջուած, Մամէի վըրայ ունեցած տուփական սիրոյ սաստկութիւնից։

«Մի լար», ասաց, իմ աղջիկս, եթէ եօթ տարի անընդհատ աշխատելով չկարողացայ Մամէին Միրի քրոջ գրկից յափշտակել, չեմ էլ թողնի նրանց երբէք իրանց մուրափն հասնել։ Բանի այս չար սատանան ասպարէզու՞մ է, մենք չենք կարող մեր ձեռնարկութիւնների մէջ յաջողուել, այս ըոպէիս քո հայրը մի նոր հնարք գտաւ. մի կծիկ էլ խառնեց։

— Հրաշալի՜ հնարք. — Գաղտնի լուր ուղարկեցի Ալի-Շարի Միրին թէ, Միր Ջէյտին իւր երկու փեսաների հետ քեզ վրայ արշաւելու է պատրաստուում։

— Դրանից մեզ ի՞նչ շահ։

— Ի՞նչպէս թէ ինչ շահ, որդի, Ալի Շարի Միրը, որ արդէն մի առիթ էր որոնում, ոտքի կը կանգնի, մեզ կը յաջողուի այդ չար սատանին՝ Թաժտինին իւր եղբայրների հետ ասպարէզից հեռացնել, ա՛խ, Թաժտինի «դարդեր»։ Այն ժամանակ ամէն բան մեզ համար հեշտ կը լինի։

Այդ չար խորհուրդը յղացուեցաւ չորս քարէ պատերից ներս բոլ հօր և աղջկայ միջև։

Հրդեհի դեպքից յետոյ անցան մի բանի շաքաթներ, մէկ օր Միրը սաստիկ զայրացած կանչեց Բաքօին։

— Տօ՛, նենգաւոր, ստորաքարշ շուն այս ըոպէիս պատգամ եմ ստացել Ալի Շարի Միրից, որ մեզանից պատերազմ է պահանջում։

Տեսնենք ո՞վ կը գնայ այդ անընկճելի թշնամու հետ կռուելու։

— Տնաշէն, պատասխանում է դաւաճան մարդը — ես քեզ շատ սրտոտ մարդ եմ ճանաչում. մի՞թէ այդքան թեթեւ դեպքերից կարելի է ընկճուի ձեզ պէս հռչակաւոր մի Միր, այն էլ Ջզիր Բօհտանայ Միր Ջէյտինը։ Ես իմ առիւծասիրտ Թաժտինին էլ եմ ճանաչում, ճշմարիտն ասած, նա

մեր աշխրաթի փառքն է։ Ամեն տեսակ առաքինութիւններով օժտուած վեհանձն մարդ է, անսացեք ձեր Բաբլոնի խորհրդին, եգուց մի թօպ ճերմակ կտաւ իբրեւ երկուսին պատանք և մեր թրերը կը տանենք և կը դնենք նրա ոտքերի տակ, կը հաշտուենք։ Նրան կուղարկենք այդ քո անյաղթելի ասած մարդու դէմ պատերազմ, ամէն բան իւր սովորական կարգը կը գտնի։ Այդպիսի խոնարհութիւն մեր կողմից վեհանձնութիւն է, աղամարդութիւն է, դրանով մենք կ'ազատուինք օտարի միջամտութիւնից, Թաժտին էլ մերն է, օտար չէ։ —

Միրը կամայ թէ ակամայ հնազանդեցաւ այդ խորհրդին։ Հաշտութեան պայմանները կնքուած էին։

«Թաժտին իւր եղբայրներով պարտաւոր էր գնալ հասարակաց թշնամու դէմ պատերազմ, որի փոխարէն երբ յաղթութեամբ տուն վերադառնար՝ կ'ստանար Միր Զէյաթինից վարձատրութիւն Մամօ-Զինի հարսանիքի թոյլտուութիւն։»

Թէև Թաժտին յաճախ պնդում էր, թէ առանց Բաբլոն ոչ մի բայլ չէ անում, բայց այս ցածքաշ մարդը օձի նման գալարուելով նրա ոտքերի տակ, աղի լեղի արտասուքով պաշտում էր, որ խնայեն իւր մանրեքեկաններին, երդուելով միանգամայն այն երկու Միրերի գլխով, որ Մամէի մասին ոչ մի բան չ'եսօսի։

Եւթը երկար տարիներ պատերազմը շարունակուեց։ Արեան դաշտի վրայ շատ հսկաներ ընկան։ Մի օր Բաբլոն Միր Զէյաթինի դիւանը մտնելու ժամանակ երբ նրան առանձին գտաւ, շատ ճարտար ձևերով Մամէի անունը յիշեցրեց, հասկացնել ուզելով թէ ինքը սրտանց ցանկանում է, որ Մամէն հրաւիրուի դիւանում։

Թոյլտուութիւն ստանալով Միրից անձամբ հրաւիրեց նրան։

Եւթ տարի... քիչ ժամանակ չէր այդ. Զինէի և Մամէի կողմից Բաբլոն հետ ունեցած թշնամական յարաբերութիւնը մոռացութեան էր արուած։ Եւթը տարի էր ինչ Մամէն հնաւանդ սովորութեամբ աներոջ շինութեան կշտից չէր անցկացել, խպնում էր մինչև անգամ նրա երեսով նայելու։ Այդ օրուան ուրախ լուրի իւր վրայ թողած չափազանց լաւ տպաւորութիւնը այնքան ըզրկական ցնցումներ

յառաջ-բերին նրա հոգու մէջ, որ երբեք էլ չ'կարողացաւ ժամանակ վատակել խորհելու թէ իւր համար մի թաքուն դաւաճանութիւն կայ սարքուած, թէ շատ ճարպիկ որսորդի ցանցի մէջ է գլորուել:

Մտաւ Միրի մօտ, խոնարհաբար ողջունեց, ամօթից ու պատկառանքից ոտքի վրայ սպասեց մինչև թղլտուութիւն ստացաւ Բաբօի բարեխօսութեամբ ծնկաչոք նստելու:

Մամօն այդ օրը իրան խօսակցի հետ հաւասար չէր զգում. եւթ տարի բաժանուելով հայրենի օջախից միայն մի անհատի դեր էր խաղում, այն էլ մեզ պէս ստորացեալ դասակարգի մահկանացուի դեր:

Այդպէս է լինում ամէն միւր, թողուն, բէկ, «էլ աղա-սի», որ ո՞վ գիտէ ի՞նչ ձախորդ հանգամանքների շնորհիւ կտրուում է իւր ազգից, աշխարհից, էլից և բնակութիւն է հաստատում մի այլ՝ իրան հաւասար, անգամստոր աստիճա-նի մարդու սեպհական հողի վրայ: «Քարն իւր տեղն է ծանր», ասում է առածը: Այդպէս էր և Մամօն. չ'նայած որ Ալիաշան աստիճանով և քաղաքական ուժով, կարողութիւնով իրա-նից շատ բարձր էր: Մուղուր Զէմին ուր, Զգիր Բօհաին ուր:

— Թեր ևս ո՞վ գիտէ—ինչպէս կարծում էր Միրը— Մամօն անյայտ ծնողաց զաւակ է, որ իւր բարեձև բալդա-կան հասակի և տղայ մարդուն արժանավայել հաստատուն կազմուածքի շնորհիւ բաղդաւորուել է փեսայ դառնալ մի Միրի, որպիսին է ինքը Զէյտին:

Եւ մի՞թէ փեսայութիւնը թեթեւ լուծ էր դրել նրա վզին. սյդ հանգամանքում ոչ թէ հաւասար բարեկամ. եղ-բայր, այլ ամօթխած որդի էր, որ չպէտք է շեղուեր հայ-րենական սովորութիւններից: Այդպէս էր մտածում Մամօն, երբ ծնկաչոք նստաւ աներոջ հանդէպ: Այդ՝ գիտէր և Մի-րը, գիտէր և Բաբօն, որ փեսայի և աներոջ միջև տիրող լուռութիւնը ընդհատելու համար առաջարկեց «սանթրաճ»¹⁾ խաղալ. բայց ինչի՞ վրայ, այս էր խնդիրը:

— Ես սիրում եմ—շտապեց ասել Բաբօն,—որ աներն ու փեսան մի «դլխուաղ»²⁾ խաղան: Դիւական բրբիջներով

¹⁾ Սատրինձ, շախմատ: ²⁾ Սովորութիւն կայ Տաճկաս-տանում որ նարդ կամ թուղթ կամ որևիցէ խաղանելու ժա-

իւր դէմքին այնքան անկեղծ ձև տալով և մի աչքը ճառած Մամօի երեսով քածիկ-փծիկ ¹⁾ լինում, որով հասկացնել էր ուղղում թէ յաջողութիւն է ցանկանում նրան:

Ի՞նչ կը լինէր սրա դիտուազը.—մի Զինէ. այդ խօսիւր իրաւունքն էր:

—Հայտէ խաղանք,—ասաց Միրը:

—Հայտէ խաղանք դիտուազ, տաս հեղ դիտուազ,—համաձայնուեց և Մամօն, ինքն իրան այս հաշիւը տալով. կը խաղանք դիտուազ, սա էլ մի անմեղ դբաղում է: Եթէ ես յաղթեցի կը պահանջեմ Զինէին. այդ խօսիւր իրաւունքն է. միայն շատ կը ծիծաղենք, փորձեց կլինենք: Հաւառակ դէպքում ի՞նչ կըկորցնեմ,—մի չոր գլուխ: Ի՞նչ, միթէ իմ աներս այնքան վատ կըգտնուի, որ իւր օջախում այդ արկածալից գլուխը պահանջէ ինձանից: Հայտէ խաղանք,—վերջնականպէս վճռեց, մաքում կրկնելով քրդական առածը զգլուխը առանց պատուհասի չի մտնում գերեզման. կամ ճկալուածքների գովելին—ջրաղաց: Վերջինքներից էլ—սմբականաչ: Վերանի ինձ ու այն բաջ մարդկանց, որոնք չեն մտածում ոչ ձախ, ոչ էլ աջ:

Մամէն վեց անգամ Միրից տարաւ: Դաւաճան օձը սողոսկելով դուրս ելաւ, վազեց դէպի տուն:—Զինէ, Զինէ, աւէտէքս տուր, բո հարսանիքն մնաց կէս ժամ: Թէ չես հաւատում, պահունի շորերդ հագիր, դիմացի լուսամուտը նստելով բո եղբօր և նշանածի մրցութեան հանդիսատես եղիր: Միամիտ աղջկայ հետաքրքիր հարցասիրութեան գոհացում տալու համար մանրամասն պատմեց «դըլ-խուազի» դէպքը:

Զինէն բուրդ աղնուականուհուն վայել ամեն պաճուածներնով զգեստաւորուած դիւանի հանդիպակաց լուսամուտի մօտ նստեց շատ ուրախ տրամադրութեան տակ: Դաւադիր մարդը իւր այդ նորահնար դիւանն խաղից գոհ վերադարձաւ դիւան, երբ

մանակ չեն նշանակում առարկան, որի վրայ կը խաղան, յաղթողը պէտք է պահանջէ իւր սրտի ուղածը, թէկուզ յաղթողի կնիկը լինի, ուստի և «դիտուազ» սրտի ցանկացած է նշանակում: ¹⁾ Բծնել:

Մամէին՝ թիկունքն էր դէպի Ջին,
Միրին էլ՝ կուրծքն էր դէպի Ջին:
Բաբօն. — Ես ունեմ երկու աղամարդ որդիներ,
Առիւծների պէս մէկ մէկի են փակուել,
Պէտք է Մամէի դիրքը փոխել:

Երկուսի գիրքը փոփոխելէ յետոյ խօսք ուղղելով Բա-
բօն ասաց Մամէին.

Տնաբանդ, ի՞նչ այնքան պշլել ես հետև ակներին,
Դարձուր տեսութիւնդ լուսամուտի շողերին:
Երբոր Մամէն նայեց լուսամուտի շողերին.
Փիղը ¹⁾ խաղաց հետևակների ²⁾ փոխարէն:
— Գիտէ տէր, Մամէ — ասաց նրան Միր. —
Վերջապէս դու ինձանից յաղթուեցիր:
Շտապիր, գնա շուտով իմ «շարթս» ³⁾ բեր:
Մամէն ասաց, — ո՛վ իմ Միր
եւ վեց անգամ բեզ յաղթեցի,
Այդ հաշիւն իսկի չարեցի: —
Միր նրան ասաց — ով Մամէ Ալան,
— Ես բեզ յաղթեցի տասն երկու անգամ,
Վեց ձեռք բաշխեցի բո վեցի փոխան,
Քեզնից պահանջում եմ միւս վեցը միայն: —
Մամէին՝ ձեռքից բռնած ղնդան ձգեցին,
Քառասուն մարդով խոր փոսի բերնին
Քար մի շուր տուին:

Ջինէն տեսնելով որ իւր ճիչն ու աղաղակը, աղի լեղի
արտասուքները անզօր եղան ազդել յամառ եղբոր քարա-
ցած սրտին, դարձաւ իւր սենեակը և երգեց սրտամորմոք:
— Սիրտ իմ, սիրտ, ել բաժանուիր իմ կրծքից,
Կամ համաձայնուեցէ՛ք տեսնել Մամէին,

Մէկը թող սպասէ միւսն էլ մի լուր բերէ նրանից:
Ինն օր սգաց ու կոծեց, ոսկեթել վարսերը փետեց —
Ի՛մ անսլըշտ ⁴⁾ և պառեկ Մամէ, ո՛ւր ես — կանչեց ու
լաց — Մամէն չկար. իւր ապարանքը դրսից և ներսից սև

¹⁾ ²⁾ Փիղը հետևակ «սաթրածի» խաղաբարեր են:

³⁾ Շարթ. դաշն, պայման, ուխտ. այստեղ գրազ է նշա-
նակում, գրաւ: ⁴⁾ Անպաշտպան:

գունով ներկեց: Գաղտնի բանքանձիններ գտաւ. առանձնասենեակից մինչև Մամէի զնդան մի ստորերկրեայ ճանապարհ բաց արեց և գտաւ իւր սիրելի Մամէին:

Բանաստեղծական սիրոյ ցանցերից կաշկանդուած, երկու ուխտեալ դաշնակիցներ սրտամորմոք գրկախառնուեցին և այդպէս երկար մնացին ինքնամոռացութեան մէջ:

Անցան էլի մի բանի օրեր, շաբաթներ. Բաքսն տուն վերադառնալիս,

— Իմ նաղելի Ջինէ, ասաց, այսօր կանուխ արշալուսին Մամօի և Ջինի աստղերին մօտիկ եմ տուել, շատ են մօտիկացել իրար. այն երբեմն տեուր ու մոպլոտ գոյնը փոխուել է մի շատ պայծառ պլպլուկի: Երևի մի նորութիւն կայ. սթէզիոն¹⁾ ցածր բեր իմ համայիւս, նրա մէջ պլլուած երկար հմայքի թուղթ մի ունեմ, տեսնենք ի՞նչ է ցոյց տալիս:

Շատ պշշաց, շատ թալեց ու բռնեց. նա յանկարծ բացականչելով ասաց.

— Ո՛հ, այն չարածճի աղջիկը ստորերկրեայ նրբանցքով հասել է իւր սիրականին. թող հողեր ու փողիններ ծածկեն Բաքօի գլուխը, որ նրանց արժանաւոր դաս չտայ: Ծալեց հմայքների գիրքը և ղետեղեց ոչխարի մորթից պատրաստած ոսկենկար բանուածքներով բառակուսի կաշուէ պահարանի մէջ. երեք անգամ ջերմեռանդութեամբ համբուրեց, յետոյ ճակտին դնելով աղջկան յանձնեց ու գնաց իւր համախոհ Միր Զէյտինի տուն:

— Ի՞նչ էք խօսում, Բաքըր. այդքան էլ յանդգնութիւն. գնանք, տեսնենք, այդ իմ բանն է, ասում էր Միրը, լսելով Բաքօից ստորերկրեայ անցքի մասին:

— Վստահացնում եմ ձեզ, իմ Միր, այդպէս է, ճիշդ այդպէս, գնանք տեսնենք:

Նրանք երկուսը միասին մտան Ջինէի ապարանքը. ինչպէս տեղին ծանօթ, ամենից առաջ նայեցին ծիրանի գոյն-զգոյն փետրալից բարձերի տակը:

— Ջինէ, Ջինէ, հարցրեց Միրը, — այս ի՞նչ ծակ է:

¹⁾ Սթէզիոն, դարակ, տախտակի շէնք, որի վրայ դարսում են անկողիններ. երևի բաստեռն բառի արմատ:

Զուր էին ողողում հէգ աղջկայ աղիողորմ արտասու-
քի կտթիւնները այդ անողոք քարասիրտ եղբօր «Ֆանարի գեղ-
մաները» ¹⁾։

Այդպիսի բոլորում մարդկային գութի և կարեկցութեան
զգացումները անխոցելի ապառաժ էին դառնում, սրանում
Այդ հանգամանքում սա իրան շատ դժբաղդ, շատ անպա-
տիւ եղած էր համարում. ի՞նչպէս իւր գլուխը բարձրաց-
նէր Աշիրաթի մէջ, որ մի օտար անյայտ ծնողքի զաւակ
յանդգնում է սրբապղծել Միրի ընտանեկան նուիրական
յարիւր։ Նա պատրաստ էր կարմիր լայնավիզ գիլմայի եր-
կաթեայ պայտերից դուրս ցցուած, դանակի նման երկու
սուր ժանիքներով առանց այդ էլ խորտակուած գլուխը
յատակին գամել. նա պատրաստ էր փղոսկրեայ սպիտակ
խանջարի երկու թզանոց շիլֆը միսել ոտքերի տակ գալա-
րուող խեղճ Զինէի՝ վշտերից չորացած մարմնի մէջ, եթէ
մի աներևոյթ ձեռք չկաշկանդէր նրան։

— Թաժտին, Աֆան, Ճական, այդ անպարտելի բաշերը
դեռ ողջ են. նրանք վրէժխնդիր կը լինին ինձ։ Զինէն մեծ
եղբօր ձեռնաբոյրն է, կնոջն էլ բոյրը։ Մեր տոհմի Աշիրաթն
էլ զայրանալով նրանց կողմ կը թեքուի, այդ հանգաման-
քում ի՞նչ կը լինի իմ դրութիւնը. — կամ մահ, կամ մնալ
իբր Մամէ։

Ճիշդ է, դրանք Մամէին էլ ձեռնեղբայր են շինել,
նրա արիւնի հետ միաւորուել, բայց Աշիրաթի աչքում
այլ է Զին, այլ է Մամա։ Այդ աննամուս աղջիկը իւր ճը-
կուն, հմայող լեզուի շնորհիւ, իւր սիրաշահող ձևերով այն-
քան բարձր դիրք է բռնել, որ կարծես ինձ հաւասար պա-
տիւ ունի «էյի» ²⁾ մէջ, իմ բացակայութեան ժամանակ ինձ-
պէս կարող է կառավարել ոչ միայն մի Զզէր, այլ և մի
ամբողջ աշիրաթ։ Իսկ մեր շրջանի բարձր ազնուականներից
սկսած մինչև հովիւր, նախորդը, հորթարածը, գառնարա-
ծը, ձիարածը, ուղտապանը, պարտիգպանը, բոլորն էլ, ու-
րոնք մի անգամ այդ բաժի հետ շփուել են, մի անգամ նրա
ձեռքի կերակուրը կերել՝ այնքան են սիրում ու հա-
մակրում նրան, որ դժուար թէ ինձանից երես չդարձնեն։

¹⁾ Կարմրավիզ կօշիկ։ ²⁾ Յեղ։

Ջինէին սպանելը այնքան հեշտ է, ինչպէս մի ծափ գլուխ մարմնից բաժանելը. հապա գալիք դժուարութիւնները:

— Ոչ ոչ, չեմ սպանի, թող ապրի նա, բայց ոչ Մամէի համար: Ես սրտանց առում եմ այդ երիտասարդին: Ոչ, նրան էլ չեմ սպանի, բայց մի այնպիսի դաս կը տամ, որ յաւիտեան անմոռանալի մնայ: Թող գնայ համոզուի, որ Միր Ջէյտինը աննամուս մարդ չէ եղել Թաժտինի պէս, որ թոյլ տայ իրան օտար տղամարդու այդպիսի տմարդի վարմունքը անպատիժ թողնել: Նրան կը ձգեմ նախապատմական դարերից մնացած կոփածոյ բարէ մեծ զնդանը, որ ո՞վ գիտէ բանի հազարաւոր Մամէներ է կլանել: Կը սպասեմ այնքան մինչեւ Թաժտինի մասին մի որոշ լուր կ'ունեմ. այնուհետեւ իմ բանը կ'լինի այդ:

Այդ երկար մտածութեան անձնատուր եղած՝ նրա ականջները երբէք էլ չլսեցին հէգ աղջկայ հունգուռ, հուն. գո՛ւռ հեկեկոցները, յորդառատ արատասուքի կաթիլները չընդարմացրին երբէք գազանաբարոյ եղբօր սիրոյ նետերից անխոցելի սիրտը, որ այդ բոպէին մի մարմնացած վրէժ-խնդրութիւն էր պատուի համար:

Մինչ անարգ Բաքօն ճարպիկ որսկանի շան պէս ստոր-երկրեայ անցքից դուրս հանեց իւր որսը, հիւժուած, մաշուած, գունատ, աչքերը խորն ընկած: Մամէն իւր սիրեցեալ Ջինէի բօշքի տախտի վրայ դուրս եկաւ ոչ այն առաջին հմայող կերպարանքով, երբ առաջին անգամ Ջլիրի երկիրը ոտք դրեց, Բօրի մէջքից ցածր իջաւ և երբ ամբողջ Ջլիրը նրան տեսնելու էր եկել Թաժտինի բօշքի շուրջը:

Աւա՛ղ, անողոք էր նրա դէմ ճակատագիրը: Նա սըրտանց պաղատում էր մի անգամ ընդ միշտ թօթափել կեանքի այդ անտանելի բեռը: Բայց նրան դեռ ևս տանջանքներ էին հարկաւոր, բնութիւն համակ զինուած էր նրա դէմ: Բաքօն, այդ անգութ ճակատագրի հատու ժանիքը, դեռ իւր ագահ կրքերին յագուրդ չէր տուել. նախնեաց գլխով արած ուխտին նա չէր կարող դաւաճանել, դեռ իւր ծրագիրը լիովին չէր գործադրել: Պէտք էր հալածել, անբուն հալածել:

— Քարէ զնդան, — այդ եղաւ նրա առաջարկութիւնը Միրին մեկուսացած առանձին անկիւնում: Երբ վերջինս էլ

իւր մէջ արդէն այդ եզրակացութեան էր եկել: Ծանր շրջ-
 թաներով կապոտած ոտքերը, ձեռքերը և վզից կախ արած
 անուրը ինչպէս մի անշունչ առարկայ գլորեցին քարէ զըն-
 դանը, քառասուն մարդկանցով մի բար էլ հորի բերնին
 դրին:

Մարդկային բոլոր միջոցներից ձեռընթափ եղած ողորմելի
 Զինէն, գաղտնի սուրհանդակ ուղարկեց Թաժտինին:

Մի բանի օրից յետոյ Խարա Թաժտինի և եղբայրների
 սպառնալիքները ծանր տաճնապի մէջ դրին Միրին, որ շտա-
 պեց կրկին դիմել Բաքօի խորհրդին:

Բոպէն մժուռական էր. Թաժտինը կարող էր գալ,
 բռնի բանդել Մամօի շղթաները, հարսանիք կը սկսէր. Բա-
 քօի եօթ տարուայ հանգոյցները կարձակուէին, այն ահա-
 գին շէնքը, որ եօթ տարուայ մէջ կառուցել էր, Թաժտի-
 նի մի «զիլֆի խարի» հարուածով կը չքանար երազի նման:
 Մամէին սպանելու գաղափարին էլ Միրը կը հակառակէր,
 վախենալով Թաժտինի սպառնալիքներից: Ի՞նչ պէտք էր ա-
 նել. չքանային իւր ծրագիրները, իւր ո՛ւխտը:

Երկու անբաժան լծակիցների կեանքի բանալին իւր
 ձեռքի մէջ տեսնելով Բաքօն, ասաց.

— Ազատենք զնդանից Մամէին, Թաժտինը կը գայ ար-
 ձակուած կը տեսնի և բարկութիւնը կը մեղմանայ: Ի՞նչ
 արած, պէտք է ճակատագրին հնազանդել. Մամօն և Զի-
 նը օրինաւոր ամուսիններ կլինին, հարսանիքը ամեն բան
 մոռացնել կը տայ Թաժտինին. պրծաւ գնաց:—

— Ազատե՛նք, բացադանչեց Միրը, ոչ սակաւ զարմա-
 նալով այդ անսովոր դերի մասին, որը ստանձնել էր այդ
 րոպէին Բաքօն՝ հակառակ իւր եօթ տարուայ բռն-
 նած ընթացքին:

— Այո՛, ազատենք, զարմանալու ի՞նչ կայ. «այն ձեռ-
 քը, որ չէ կտրուում» պէտք է պաչել, գլխի վրայ դնել» —
 ապահովացրեց նրան Բաքօն:

Բայց մենք, որ ծանօթ ենք նրա դերի, նրա մի ան-
 գամ արած ուխտի հետ, չպէտք է զարմանանք, որ հենց
 այդ ազատութեան մէջ էր նրա տարած յաղթութիւնը: Նրա
 սրտի մէջին խորերում թագնուած դաւաճանութեանը չկա-
 րողացան թափանցել ոչ Միր Զէյտինը, ոչ Թիթեռնիկի

պէս անմեղ ու անարատ Զինը և ոչ էլ կարող է անցնել մեզ նման մահկանացուների մաքից։ Մամէի ազատութիւնն ու Բաբօի յաղթանակը՝ շատ հակասող բաներ են։ Հարցը ներանուծն է թէ ո՞վ պէտք է աւետեր Զինէին այդ սրտաճըմիկ ուրախ լուրը։

—Դարձեալ Բաբօն։

Շատ խնդրեց, շատ պաղատեց որ խաթուն Զինի թանկագին բաշխիչին արժանանալու համար Միրը իրան անէ այդ շնորհը։

—Այս ընչաքաղց մարդը բաշխիչի համար է շտապում Զինէի մօտ. մեղք է, մանր երեխաների տէր է,—այսպէս էր մտածում Միրը։ Եւ Բաբօն դնաց։

Նրա արտաքին ձկուն և ուրախ ձևերը, նրա զուարթ արտայայտութիւնը այնքան հեռու էին բռնազբօսիկ լինելուց, որ մարդ ակամայից հաւատում էր թէ այդ ծիծաղն ու բրբիջը հենց սրտի խորերից է բղխում։ Նա մանկութիւնից սովորել էր հաճոյակատար լինել Միրերի կամայականութեան։ Նրանց ուրախացնելու համար մի սիրային երգ երգել, բորբոքելու համար՝ մի դիւցազներգութիւն, ծիծաղելու համար՝ մի առակ, մի կատակ անել. մէկին տնազ աւել, բաժիկ-փծիկ լինել, բող-լացիկ լինել. վերջապէս, շաղակրատ, խեղճատակ, ամեն ինչ նա էր։ Երեկոները ստրուկ ծառայի նման ծալապատիկ նստած Միրերի ոտների տակ, քնացնելու համար ոտների մասները շփելով, թմրեցնող պատմութիւններ էր անում։

—Զինէ՛,—ասաց նա ծափահարելով, երբ Միրի տուն մտաւ—լէ, լէ, լէ, այսօր քո ծառայ Բաբըրը իւր խաթունից մեծ բաշխիչ ստանալու ակնկալութիւն ունի։ Միր Թաթարինը էգուց կամ միւս օր այստեղ կը լինի։ Ճիշդ դուռն է կամ երթիկ։ Մամօի թշուառ դրութիւնը Թաթարինից ղոյց չտալու համար եղբօրիցդ շատ եմ խնդրել, և այս րոպէից Մամօն ազատ է։ Դուք ոչ թէ միայն իբրեւ նշանած, այլ իբրեւ օրինաւոր ամուսին պարտաւոր էք արժանաւայել յարգանքով նրան հիւրասիրել։ Շտապեցէք զնդանից դուրս բերել, բանի անընկճելի առիւծը չէ եկել, թէ չէ ամենիս բանն էլ վատ կը լինի։

Զինէն նորից պճնուեց, այդ հալ ու մաշ դրութեամբ

էլ սքանչելի էր նա: Հուրի փերիներն անգամ կը նախանձէին նրան:

Իւր քառասուն աղախիններով միասին զնդանի լծրջ ալալը ¹⁾ մէկ կողմ գլորեց: Եւ նայելով զնդանի խորերը՝ աչքերը լի արտասուքով, մեղմաղձիկ կանացի քնքուշ ձայնով կանչեց.

— Մամէ', Մամէ', բեզ արձակելու եմ եկել:

Ներսից շատ նուազ, հազիւ լսելի մի ձայն՝ ինչպէս հեռաւոր անտառի խորքից հովուական սրնգի հոգեղմայլ սուրոց՝ խփուելով մերթ զնդանի մի կողին, մերթ միւսին անորոշ կերպով հասաւ Ձինէի կանջին.

— Չէ', Ձինէ, չես եկել ինձ արձակել զնդանից,

Այլ բաղցրիկ հոգիս բաժնել իւր մարմնից:—

Երբ Մամէի աչք Ձինէին հանդիպեց,

Այնքան ծանր ախ սրտից արձակեց,

Որ թիկունքի մի ոսկր դուրս պրծաւ շարքից....:

Այդպէս էր մրմնջել իւր պաղատանքների մէջ Մամն, որ մի անգամ էլ նրան տեսնէ ու մեռնի: Ահա այդ էր պատճառը որ Բաքոն ցանկանում էր անպատճառ Ձինը լինի Մամօին արձակողը:

— Երկու միմեանց սիրող սրտեր երկար բաժանումից յետոյ երբ յանկարծ մէկ մէկի հանդիպեն,—ասում էր ինքն իրան այդ անարգ մարդը,—այնքան ծանր յեղափոխութիւն կը լինի նրանց հոգեկան աշխարհում, որ ուրախութիւնից կը սկսեն լաց լինել. կարելի է և կաթուածահար: Եւ ի՞նչ ոյժ էր մնացել Մամէի մէջ այդ ուրախ և տխուր բոլորների ընդհարումներին դիմանալու:

Հետեւեալ օրը դանդաղ քայլերով չորս մշակների թւին չարդարի (չորս փայտ) վրայ կապուած անշուք մի դագաղ Ձինէի քօշքից դէպի հանդիպակաց դարաստան էր յառաջանում, ետեւից մի սեւազգեստ կին, ծնկներ ու գլուխը ծածելով ողբաձայն կանչում էր. «վայ լը մըն Մամէ, վայ լը մըն բէ խոյի ու բէ խոտանօ Մամէ». (վայ ինձ Մամէ, վայ ինձ անտէր ու անտիրական Մամէ): Այդ կինը ինքը Ձինէն էր. իսկ դագաղի մէջ դրուած էր ծերունի Ալիաշայի

¹⁾ Ապառաժ, ժայռ:

որդի Ալան Մամէն Բօրի ձիաւորը: Նրան այդ դարաստանում Զինէի լուսամուտի հանդէպ մի անկիւնում ամփոփեցին և անշուք թափորը տուն դարձաւ:

Մի շաբաթից յետոյ, երբ Միր Զէյաինը իւր հաւատարիմ խորհրդական Բաքօի հետ զբօսնելու էր գնացել, վերջինս Մամօի շիրմի վրայ մի սև բան նկատեց և մօտենալով տեսան, որ այդ սևազգեստ արարածը Զինէն էր. Միրը ասեց.

— Ով Զինէ', Զինէ',

Սիրահարուծիւնը գլխիդ ուշը թուցրել է:
Զգիրու մարդիկ այսօր մեզ կը մեղադրեն.

«Մամէի մահից վերջ նրան կը սիրէ Զինէն»:

Զին. — Խնդրում եմ երկնքի հղօր Աստծուց,
Եղբայր, որ հօրըս այս բերդն ու ամրոց
Շանթահարէ'. հանէ կրակ ու բոց
Լափէ, ինչպէս դէզ և կամ մի խոտի խուրձ:

Ով էր ասես և եօթ տարի

Մի մարդ շղթայուած

Կնաթող եղած: —

Միր. — Հաւատա ինձ ո՛վ Զին.

Թէ կարելի լինէր գընել Մամէին,

Կշռովս ոսկի կը գնահատէի իւր գին,

Կը վերադարձնէի կորուստ թանկագին:

Զինը գերեզմանից տուն դառնալով ասում է.

— Գնա, անցի՛ր, ո՛վ գիշեր, չեմ ուզում ես բռն,

Հողմախառն անձրև բարձրանայ անհուն:

Ջուր հոսէ մանի երկրի եօթ խաւերից

Որ Ալանի որդու պատանքը թրչուի նրանից:

Ա՛խ Մամէ, քանի՜ անտէր ես, անպաշտպան,

Աղիողորմ կանչում եմ «Ջաբար» ¹⁾ օգնական,

Մի տեղ պատրաստի այս դարաստանում,

Ուր վաղիւ լինիմ բեզ ընկեր անբաժան:

Հոգեկան ծանր յուզումը մի շաբաթուայ ընթացքում այնքան հալ ու մաշ էր արել և այլանդակել այն հուրիփէրիին, որին շատ Միրերի որդիք բերանաբաց էին նայում,

¹⁾ Կենդանարար. բժշ. Աստուած:

տեսնողը չէր կարող հաւատալ իւր աչքերին: Նա զառան-
ցանքի մէջ էր և հազիւ լսելի ձայնով ասում էր՝ - Փէրի՛,
Փէրի՛. խորա Թաժտինին ասա, որ յիշէ մեր դառն մահը.
իմ և Մամօի արեան վրէժխնդիր լինի: Թաղեցէք ինձ իմ
Մամօի կողքին, թիկունք թիկունքի. երկասյրի «նրան» ¹⁾
մեր մէջը դրած: Եթէ մեր գիրքը՝ սովորական ննջեցեալնե-
րի պէս անխախտ մնայ՝ տուփական էր մեր սէրը, և արժա-
նի ենք այս պատուհասին: Իսկ եթէ մեր երեսները դէպ
իրար չըջուին՝ մաքուր և անարատ Սիրոյ զոհներ ենք մենք ²⁾:

Եկաւ խորա Թաժտինը այն ձագակորոյս առիւծի նը-
ման, որի առջևից անգուժ որսկանը յափշտակում է նրա
կորիւնները: Մռնէց, գոռաց, գլխի մազերը փետեց, երկու
հաստ հիւսակներ արմատից կտրեց, ոտքերը յաճախ գետ-
նին դոփելով— ո՛ւր է իմ ձեռնեղբայր Մամէն, ո՛ւր է իմ
ձեռնաքոյր նազելի բենիս:

— Հիւանդ եմ, շատ հիւանդ. պատասխանեց Փէրին:

— Ո՛չ, Փէրի, ճշմարիտ խօսեցէք, թէ չէ «զիլֆի խա-
րը» ³⁾ շողաց:

— Անպահճեր առիւծ, ինչի՞ էք սպանում ինձ, առէ՛ք
քաշեցէք ձեր գլխին այս սև սփածանելիքը, ինձ տուէք իմ
Մամէի Ջիլֆի խարը, որ նրանով թափեմ քսու, անարգ
Բաբօի սիրտը, թափեմ նրա ժանտահոտ արիւնը, որ զովա-
նայ սիրտս: Ինչի՞ էք ինձ հարցնում Մամօ. Ջինին, գնացէք
մեր դարաստանը, այնտեղ կը տեսնէք այդ «սիրոյ զոհների»
անշուք դամբարանը:

1) Խանջար: 2) Մահմետականի կարծիքով անարատ սի-
րոյ զոհները թէ գերեզմանում և թէ հանդերձեալ աշխար-
հում կը հասնեն իրանց բաղձանքին. մինչև անգամ ամեն հա-
ւատացեալ չըլ հօրիւնների կարժանանայ: Այս հաւատքի հի-
ման վրայ առհասարակ թէ մահմետական աշուղ, թէ բուրդ
դառն գէթ՝ սիրսլին յարաբերութեան ժամանակ կուսու-
թիւնը անարատ պահող հերոսներին մուրափի չի հասցնում
այս աշխարհում: 3) Առասպելեալ թուրի անուն է, որ բա-
նականի պէս կարող է խօսել նեղ ժամանակում:

Երեկոյ էր: Միր Զէյտինը և Բաբօն փախել էին ամրոցը և այնտեղ ապաստանել: Խարա Թաժտինը քաղաքական կտրիճ երկու եղբայրներով արշաւեցին ամրոցի վրայ: Առաջինն ինչպէս առիւծ մունչաց, թափ տուեց զիլֆի խարը բերդի քարերին, բայց ափսո՛ս, այնքան արիւն էր թափել, որ ըթացել էր նրա բերանը: Աեր առաւ իւր ծանր գուրդը և այնպէս հարուածեց որ

Սարեր ձորեր թունդ եկան,

Դաշտեր բլուրներ ճեղքուեցան,

Հատ մարդիկ խելագարուեցան:

Այդ գիշեր երեք եղբայրները լաց ու կոծով անցկացրին մինչև առաւօտ. լուսածագին երկու պլանդակ հրէշներ սպիտակ կտաւների մէջ փաթաթուած օձի նման գալարուել էին Թաժտինի ոտքերի տակ: Այդ ստորաքարշ մարդիկ Միր Զէյտինը և Բաբօ աւան էին, որոնք մի վերջին փորձ էլ արին շիջուցանելու այն կատաղի հրդեհը, որ սկսուել էր արդէն լայն ծաւալ ստանալ Թաժտինի սըրտում:

— Ո՛չ, Միր, ասաց Թաժտինը անակնկալ գլուխը անկողնի տակից բարձրացնելով: Սիալուում էք ինձ երեխայ կարծելով: Ղաւաճանութեամբ ինձ պատերազմ էիք զրկում, ձեռնեղջուրս և բէնուս հարսանիքն էիք խոստանում, այդ յուսով եօթը երկար տարիներ եղբայրներիս հետ արեան մէջ լող տալով հազարաւոր բաջերի արիւն ենք թափել: Հարիւրներից վերք ստացել: Այդ դառն տառապանքների և անձնազոհութեան վարձատրութիւնը մշտ պէտք է լինէր ձեր կողմից. այսպէ՛ս պէտք է կատարէիք Մամօ Զինի հարսանիքը:

Ես իմ անոյշ ձեռնաքոյր Զինէից մի կտակ ունիմ (և բացադրեց կտակի բովանդակութիւնը): Գնանք ուրեմն և այս սուր արարածի հետ բանանք շիրիմը և տեսնենք — նրանք գնացին:

Լուսաւոր հրեշտակները շիրոյ զոհերի՝ պատանքները մինչև գօտեկապ քանդելով՝ շինել էին մի անջրպետ. երկսպլիի գործիքը զետեղուած էր երկուսի մէջ տեղւ Երկուսի դէմքերիցն էլ պտուղ պտուղ բրտինք զլորուելով ձևացրել էր շատ նուրբ, թափանցիկ շոգի, ճակատ ճակտի, բիթ բիթի

երեսները միմեանց շուռ տուած քաղցր գրկախառնութեամբ փաթաթուել էին մէկ մէկու. զմայլելի, միանգամայն մշկը-տեցնող էր տեսարանը:

— Տո՛, անարգ շուն, անգութ գաղան, լաւ նայի՛ր այդ քո՛ զոհերին, որոտաց Թաժտինը:

Մինչդեռ Բաբոն վիզը երկարելով դէպի գերեզման՝ արտասանում էր, — ո՛հ ես այս օրինակ անպարկեշտ նըն. ջեցեալներ չեմ տեսել, — զիջի՛ խարը միայն մէկ անգամ շողաց՝ Բաբօի գլուխը ֆուռաց՝ մարմնից շատ հեռու գլորուեցաւ, որից մի կաթիլ սև արիւն ցայտեց երկու ուստեալ դաշնակիցների մէջ:

Մի քանի օրից յետոյ խնամքով ծածկուած հողակոյտից երեք լոյս ծլեցին, նոցանից երկուսը անմահական տունէ կէն Բալասանի, հոտաւէտ վարդենու: Իսկ երկուսի միջինը ժանտահոգի մարդու մի կաթիլ արիւնից ծլած՝ դժնի փուշ էր, ծաղիկների կոկոնները բացուել փաթաթուել էին այդ փշին. քանի բարձրանում էին իրար փաթաթուել՝ փուշն առաւել բարձրանում էր, յաւիտենական անջրպետ ձևացնելով:

Եթէ փուշն արմատախիլ անէին՝ վարդերն էլ կը թառամէին, որոնց սիրուն ամեն անցորդի պարտքն է փշի ծայրը խնամքով ու զգուշութեամբ կտրել, որ վարդերն իրար պլլուին. բայց աւա՛ղ... քանի կան վարդեր՝ կապրի և նըրանց բաժանող դժնի փուշը:

ՄԱՆԱԹԻԻԼ

